

Η ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΝΙΟΥ¹

(Πί ν. 64-67)

Μέσα στὸν νεκρικό θάλαμο τοῦ «Ἡρώου», στὸ Στρατόνι τῆς Χαλκιδικῆς², βρέθηκε πάνω στὸ πλακόστρωτο δάπεδο, μπροστὰ σὲ κτιστὸ βάθρο, πεσμένο μπρούμυτα, ἓνα ἀκέραιο γυναικεῖο ντυμένο ἄγαλμα ἀνάμεσα σὲ δύο ἀκέφαλα ἀνδρικά (Palliatī)³ (Πί ν. 64 α - β). Εἶναι τὸ καλύτερα διατηρημένο καὶ τὸ σημαντικότερο ἀπὸ τὰ τρία στεκόταν, ὅπως βεβαιώθηκε, πάνω στὸ βάθρο, ἐνῶ τ' ἀνδρικά δεξιὰ κι' ἀριστερὰ ἀπ' αὐτὸ πάνω στὸ δάπεδο. Ἐνα ἀνδρικό εἰκονιστικὸ κεφάλι (Πί ν. 64γ) βρέθηκε κοντὰ στὸν κορμὸ ποῦ στεκόταν ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ γυναικεῖο ἄγαλμα⁴. Διακρίνει κανεῖς σ' αὐτὸ ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς τέχνης τοῦ πορτραίτου στὴν ἐποχὴ τῶν Κλαυδίων⁵ καὶ βοηθᾷ ἔτσι νὰ τοποθετήσουμε χρονολογικὰ ὀλόκληρο τὸ εὔρημα.

Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ γυναικεῖου ἀγάλματος (Πί ν. 65α) εἶναι πολὺ φθαρμένη, ἰδιαίτερα στὸ δεξιὸ μισὸ τοῦ προσώπου (Πί ν. 66α). Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν γενικὴ ἐπιφανειακὴ φθορὰ ἔσπασαν ἐλαφρὰ καὶ οἱ ἄκρες τῶν πτυχώσεων ὅταν ἔπεσε τὸ ἄγαλμα, τὸ πιθανότερο ἀπὸ σεισμό. Σὲ μερικὰ σημεῖα διακρίνονται κάθετες ρωγμές. Ἡ πιὸ ἔντονη κόβει βαθιὰ τὸν δεξιὸ λυγισμένο πῆχυ καὶ συνεχίζεται πάνω στὸν δεξιὸ γοφὸ (εἶναι φλέβες τοῦ μαρμάρου ποῦ ἡ φθορὰ τὶς ἔκαμε ρωγμές). Τὸ μόνο σημεῖο, ὅπου διατηρήθηκε λεῖα καὶ ἀνέπαφη ἡ ἐπιφάνεια, εἶναι ὁ λαιμὸς, γιατί προστατευόταν ἀπὸ τὸ ἱμάτιο ποῦ καλύπτει τὸ κεφάλι.

Τὸ ὕψος τοῦ ἀγάλματος μαζί μὲ τὴν ἑλλειψοειδῆ του πλίνθο (κι' αὐτὴ ἀπὸ τὸ ἴδιο κομμάτι μάρμαρο) εἶναι 2,05 μ.

Ἡ νεαρὴ γυναίκα στηρίζεται πάνω στὸ δεξιὸ τῆς πόδι κι' ἔχει ἄνετο, ἐλαφρὰ λυγισμένο, τὸ ἀριστερό. Τὸ δεξιὸ χέρι, ἀκολουθώντας καὶ τονίζοντας τὴν κάθετη φορὰ τοῦ ποδίου, λυγáει ἀπ' τὸν ἀγκώνα πρὸς τὰ πάνω. Τὸ ἀριστερό, κατεβασμένο, καμπυλώνεται ἐλαφρὰ πρὸς τὰ ἔμπρός, συνεχίζοντας ἀντιθετικὰ τὴν καμπύλη τοῦ λυγισμένου ἀριστεροῦ ποδίου. Ἐτσι, μὲ τὶς ἀντίθετες αὐτὲς κινήσεις τῶν ἄκρων, ἡ αὐστηρότητα τοῦ κάθετου ἄξονα στηρίζεως συνδυάζεται μὲ τὴ χάρη τῆς ἐλαφρῆς καμπύλης. Τὸ κεφάλι συνεχίζει τὴν καμπύλη κατεύθυνση τοῦ ἀριστεροῦ χεριοῦ καὶ γέρνει πρὸς τὰ δεξιὰ του καὶ πρὸς τὰ ἔμπρός, στρέφοντας συγχρόνως ἐλαφρότατα πρὸς τὰ ἀριστερὰ του.

1. Εὐχαριστῶ θερμὰ τὸν Ἐφορο Ἀρχαιοτήτων κ. Χαράλαμπο Μακαρόνα γιὰ τὴν παραχώρηση τῆς δημοσίευσης καὶ τὴ διόρθωση τῶν χειρογράφων τῆς σύντομης τούτης ἐργασίας. Εὐχαριστῶ ἐπίσης τὸν Διευθυντὴ τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου κ. Χρήστο Καρούζο καὶ τὴν Ἐφορο κ. Σέμνη Καρούζου γιὰ τὶς πολὺτιμες παρατηρήσεις τους καὶ γιὰ τὴν παραχώρηση τῶν φωτογραφιῶν τῶν Πί ν. 65β καὶ 67α καὶ β.

2. Ἀναλυτικὴ ἐκθεση γιὰ τὴν ἀνασκαφὴ στὸ Στρατόνι βλ. Α.Δ. 18 (1963): Χρονικά, σ. 206 - 10.

3. M. Bieber, Roman men in greek Himation (Romani Palliatī), a contribution to the history of copying. Proceedings of the American Philosophical Society, τόμ. 13, ἀρ. 3, Ἰούνιος 1959.

4. Δὲν κολλάει σὲ κανέναν ἀπὸ τοὺς δύο ἀκέφαλους κορμούς, ἀνήκει ὅμως σ' αὐτὸν ποῦ βρέθηκε ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ γυναικεῖο ἄγαλμα.

5. Βλ. R. West, Römische Porträtplastik, Μόναχο 1933, σ. 211.

Τὰ χαρακτηριστικά τοῦ προσώπου μὲ τὴν πένθιμη ἔκφραση, τὸ χαμηλὸ βλέμμα, τὸ μισάνοιχτο στόμα δὲν εἶναι ἀτομικά, ἀλλὰ ἰδεαλιστικά. Τὰ μαλλιά εἶναι χτενισμένα μὲ τὸν τρόπο τῆς λεγόμενης “Melonen Frisur”⁶.

Φορεῖ ἐσωτερικά μακρὸ (ποδήρη) χιτῶνα ἀπὸ χοντρὸ ὕφασμα, ποῦ σχηματίζει κάτω βαθιὲς κάθετες πτυχώσεις, ἀφήνοντας ἀκάλυπτα μόνο τὰ δάχτυλα τῶν ποδιῶν. Φορεῖ σαντάλια. Πάνω ἀπ’ τὸ χιτῶνα ἔχει ριγμένο μεγάλο ἱμάτιο (Palla)⁷ ἀπὸ λεπτότερο ὕφασμα, ποῦ περιβάλλει ἐπιδέξια τὸ σῶμα καὶ καλύπτει τὰ χέρια καὶ τὸ κεφάλι⁸.

Ἡ στάση τοῦ ἀγάλματος, ἡ κίνηση τῶν χειρῶν, ὁ τρόπος καὶ τὸ εἶδος τῆς ἐνδυσμασίας παρουσιάζουν μεγάλη ὁμοιότητα μὲ τὸ ἀκέφαλο ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου (ἀρ. εὑρ. 1005) ἀπὸ τὴν Ἁγία Τριάδα (Κεραμεικός)⁹ (Πί ν. 65β), ποῦ θεωρεῖται ἀπὸ τὰ τελευταῖα ἀττικά ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπαγόρευση τοῦ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως τῆ σχετικῆ μὲ τὴν πολυτέλεια τῶν ταφικῶν μνημείων¹⁰.

Ἡ ὁμοιότητα δὲν περιορίζεται μόνο στὶς γενικὲς γραμμὲς τοῦ τύπου, ἀλλὰ προχωρεῖ σὲ λεπτομέρειες τῶν πτυχώσεων τόσο, ὥστε θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ πῆ ὅτι ἡ δέσποινα τοῦ Στρατονίου εἶναι ἀντίγραφο τοῦ ἀττικοῦ ἀναγλύφου ἢ τὸ πιθανότερο ὅτι καὶ τὰ δύο ἔχουν κοινὸ πρότυπο. Τὸ ἄγαλμα βεβαίως παρουσιάζεται ἄκαμπτο, βαρὺ καὶ κατώτερο σὲ ποιότητα ἐργασίας, ἂν συγκριθῆ μὲ τὸ κλασσικὸ ἀνάγλυφο. Ὑπάρχουν ἐπίσης καὶ ἄλλες ἀσήμαντες διαφορὲς, ἀπ’ τὶς ὁποῖες ἢ πῶς χτυπητὴ εἶναι ὅτι τὸ ἀριστερὸ χέρι μένει ἀκάλυπτο στὸ ἄγαλμα, ἐνῶ στὸ ἀνάγλυφο καλύπτεται ὀλόκληρο ἀπὸ τὸ ἱμάτιο. Τέτοιες ὅμως μικροδιαφορὲς εἶναι συνηθισμένες σὲ ἀντίγραφα, ὅπως, γιὰ παράδειγμα, τὸ ἀριστερὸ χέρι τῆς Μεγάλης Ἡρακλεώτισσας τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδριανοῦ στὸ Βατικανὸ καὶ τῆς Φαυστίνας τῆς πρεσβύτερης στὴν Ὀλυμπία¹¹.

Ὁ Horn (Gewandstatuen, σ. 22, σημ. 5) συγκρίνει τὸ ἀνάγλυφο τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου 1005 μ’ ἕνα πῆλινο εἰδώλιο ἀπ’ τὴ νεκρόπολη Sciatbi¹², ποῦ παριστάνει τὸν ἴδιο τύπο γυναικεῖου ντυμένου ἀγάλματος μὲ ἐντονώτερη συστροφή τοῦ σώματος καὶ στροφή τοῦ κεφαλοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ του, χαρακτηριστικὸ τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, ὅπου χρονολογικὰ ἀνήκει¹³.

6. Βλ. G. Kleiner, Tanagrafiguren, Βερολίνο 1942, σ. 15· καὶ Λουκιανός, Ἐρωτες, 3, 400 «διακριδὸν δ’ ἠσκημένης κόμης ἐπιμέλεια» (= RE, Haartracht und Haarschmuck (Bremer), σ. 2127).

7. Βλ. M. Bieber, Copies of the Herculaneum women, Proceedings of the American Philosophical Society, τόμ. 106, ἀρ. 2, Ἀπρίλιος 1962, σ. 126.

8. Παρόμοιο τρόπο ντυσίματος βλ. G. Kleiner, Tanagrafiguren, σ. 108, πίν. 14.

9. W. Amelung, Die Basis des Praxiteles aus Mantinea, Μόναχο 1895, σ. 46, εἰκ. 23. Conze, Attische Grabreliefs, 2, πίν. 153, 807. M. Collignon, Les statues funéraires dans l’art grec, Βερολίνο 1911, σ. 169. E. Buschor, Die Plastik der Griechen, Βερολίνο 1936, εἰκ. τῆς σελ. 85. R. Horn, Stehende weibliche Gewandstatuen in der Hellenistischen Plastik, Μόναχο 1931, σ. 22 - 23, πίν. 5, 1.

Τὸ σωζόμενο ὕψος τοῦ ἀναγλύφου εἶναι 1,89 μ. Τὸ κομμάτι ποῦ λείπει δὲν μπορεῖ νὰ ξεπερνᾷ τὰ 0,15 μ., ὁπότε φθάνουμε στὸ ἴδιο ὕψος μὲ τὸ ἄγαλμα τῆς Χαλκιδικῆς.

10. Βλ. Cicero, de legibus II, 26, 66.

11. Bieber, Copies, σ. 118, εἰκ. 12 καὶ 13a.

12. E. Breccia, La necropoli di Sciatbi. Catalogue générale des Antiquités égyptiennes, Κάιρο 1912, I, πίν. 67, ἀρ. 178.

13. Ὁ Breccia, ὁ.π., χρονολογεῖ τὴ νεκρόπολη Sciatbi ἀπὸ τὰ νομίσματα στὰ χρόνια τοῦ Πτολεμαίου I. Ὁ Horn, ὁ.π., σ. 23, προσθέτει ὅτι μεγάλο μέρος ἀπὸ τὰ πῆλινα εἰδῶλια τοποθετήθηκε στοὺς τάφους ἀνάμεσα στὰ χρόνια 320/10 καὶ 280 π.Χ. Ὁ G. Kleiner, Tanagrafiguren, Βερολίνο 1942, σ. 3 - 33, χρονολογεῖ τὶς τετρακότες ἀπ’ τὴ νεκρόπολη Sciatbi στὰ 300 - 200 π.Χ.

Ἄκριβῶς ὁμοιο μὲ τὸ παραπάνω εἶναι ἓνα ἀδημοσίευτο πήλινο εἰδώλιο τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου (ἀρ. εὐρ. 16344) ποῦ προέρχεται πιθανῶς, ὅπως ἀναγράφεται στὸ εὐρετήριο, ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ (Πί ν. 67α)¹⁴.

Τὸν ἴδιο τύπο γυναικείου ἀγάλματος παριστάνει ἐπίσης καὶ ἡ ἀνάγλυφη ἐπιτύμβια στήλη τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου (ἀρ. εὐρ. 2558), ποῦ βρέθηκε στὸν Ἅγιο Σπυρίδωνα Ἀθηνῶν, κοντὰ στὸ Στάδιο¹⁵ (Πί ν. 67β).

Ἡ Alice Mühsam (*Die attischen Grabreliefs in römischer Zeit*, Βερολίνο 1936, σ. 50) σημειώνει ὅτι ὁ τύπος τῆς «Νίκης»¹⁶ τοῦ ἀναγλύφου 2558 διαφέρει οὐσιαστικὰ ἀπὸ τὶς δύο Ἡρακλεώτισσες, ἐνῶ ἀντίθετα ὁ W. Amelung (*Basis des Praxiteles*, Μόναχο 1895, σ. 45 - 46) τοποθετεῖ τὸν τύπο, τεχνοτροπικὰ ὅμως, ἀνάμεσα στὴ Μεγάλῃ Ἡρακλεώτισσα καὶ σ' ἓνα ἀγαλαματίδιο στὸ Βατικανό, συμπληρωμένο σὰν Δῆμητρα¹⁷.

Ἡ Mühsam παρακάτω ἀναφέρει σὰν ὁμοιο τύπο ἀγάλματος (*Gewandtypus*) τὸ ἀνάγλυφο 1005 τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου καί, συγκρίνοντάς το μὲ τὸ 2558, παρατηρεῖ ὅτι μπορεῖ κανεὶς ἰδιαίτερα σ' αὐτὰ νὰ προσέξῃ τὴ διαφορὰ ἐργασίας, ποῦ ὀφείλεται στὴν ἀπόσταση τῶν τριακοσίων περίπου χρόνων ποῦ τὰ χωρίζει, προσθέτοντας ὅτι “*Das spätere Relief ist schulmässig, die Falten wirken gleichmässig aufgereiht, und man will gern glauben, dass hier noch Zwischenglieder bestanden haben. Denn oft wurden Kopien von Kopien als Vorlagen benutzt*”.

Οἱ ὀρθῆς παρατηρήσεις τῆς Mühsam ἐπιβεβαιώνονται μὲ τὴν ἀπόδοση στὸν ἴδιο τύπο ἐκτὸς ἀπὸ τὴ δέσποινα τοῦ Στρατονίου καὶ τῶν δύο πήλινων εἰδωλίων, τοῦ ἐνὸς ἀπὸ τὴ νεκρόπολη Sciatbi στὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ τοῦ ἄλλου στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο Ἀθηνῶν, ποῦ συμπληρώνουν τὸ κενὸ ἀνάμεσα στὸ κλασσικὸ ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο (1005) καὶ στὸ ρωμαϊκὸ ἄγαλμα ἀπὸ τὴ Χαλκιδική, δίνοντας ἔτσι μιὰ πιὸ ὀλοκληρωμένη εἰκόνα τῆς ἐξέλιξης τοῦ τύπου μέσα σὲ διάστημα τεσσάρων περίπου αἰώνων.

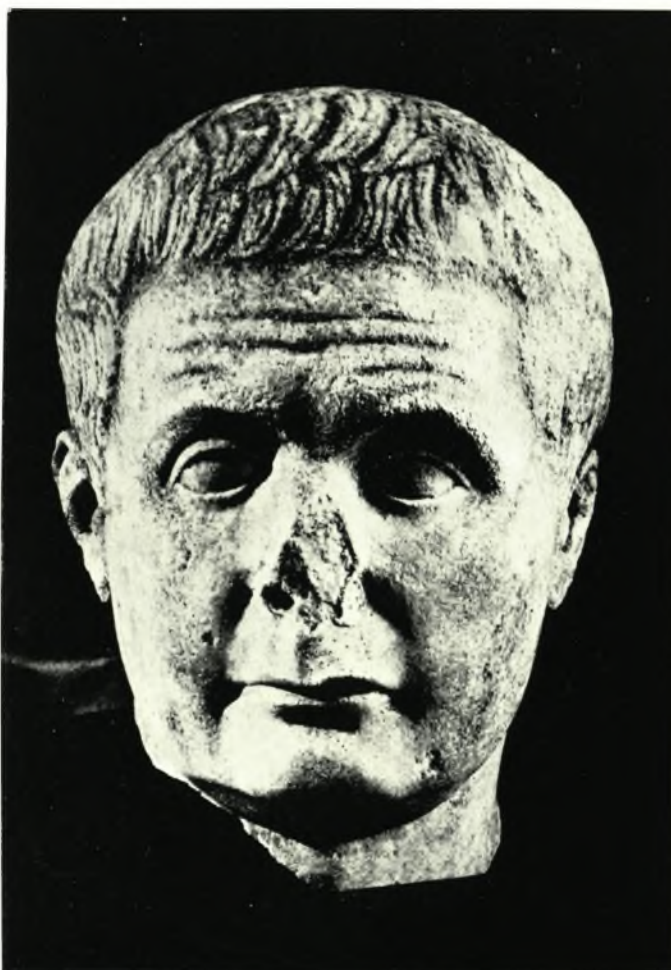
ΠΕΤΡΟΣ Γ. ΘΕΜΕΛΗΣ

14. Εὐχαριστῶ τὸν Διευθυντὴ τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχ. Μουσείου κ. Χρ. Καροῦζο γιὰ τὴν ἄδεια δημοσίευσως.

15. Βλ. Conze, δ.π., IV, σ. 49 καὶ πίν. 413, 1929.

16. Ἔτσι ὀνομάζεται ἡ νεκρὴ σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιγραφή ποῦ βρίσκεται χαραγμένη κάτω ἀπὸ τὸ ἀέτωμα τῆς στήλης: *Νίκη, Πολυκρίτου Μιλησία, Γναίου Ὀκταίου Ἀλεξάνδρου γυνή*.

17. W. Helbig, *Führer*, 1, Τυβίγκη 1963⁴, ἀρ. 568.

Στρατόνι τῆς Χαλκιδικῆς: α-β. Ἡ δέσποινα τοῦ Στρατονίου ὅπως βρέθηκε στὴν ἀνασκαφή,
γ. Εἰκονιστικὸ κεφάλι τῆς ἐποχῆς τῶν Κλαυδίων

Π. ΘΕΜΕΛΗΣ

Στρατόνι τῆς Χαλκιδικῆς: α. Ἡ δέσποινα τοῦ Στρατονιοῦ, β. Τὸ ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο 1005 τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου

Στρατόνι της Χαλκιδικίης: α-γ. Λεπτομέρειες από το επιτάφιο άγαλμα του Στρατονίου

Π. ΘΕΜΕΛΗΣ

α. Τὸ πήλινο εἰδώλιο 16344 τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου.
β. Ἡ ἐπιτύμβια στήλη 2558 τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου

Π. ΘΕΜΕΛΗΣ